

Сторожик І.І., ст. викл.

Національний університет харчових технологій (НУХТ), м. Київ

ВАЖЛИВІСТЬ ВИХОВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Символом української культури, українського способу життя, безперечно, є землеробство. Істотною обставиною є те, що українці становлять яскраво виражений автохтонний етнос. Увесь уклад їх життєдіяльності (праця, традиції, культура, мова та ментальність) ідеально адаптовані до однієї й тієї ж території (ландшафту), детерміновані природними циклами і сільськогосподарським календарем. Саме звідси виводять фахівці типові риси українського національного характеру: тонке відчуття гармонії доквілля, працелюбство, терпеливість, м'який гумор, ліричність, відчуття господаря та певний індивідуалізм (усвідомлення самоцінності власної особистості), розвинуте почуття справедливості, що спонукає до безперервних пошуків правди. Відомо, що ставлення до землі українського селянина межувало з її обожненням. Її величали святою і матір'ю. Нагальні проблеми відродження «душі» українського народу не можуть вирішуватися без глибокого аналізу соціо-природних особливостей формування українського етносу. Особливої актуальності в даному аспекті набуває питання про співвідношення двох культур: традиційної сільської та індустріальної міської.

Українство особливо сучасне, не є суцільним селянським світом, хоча багато йому завдячує. І коли вже ми прагнемо до відродження, піднесення духовності – мусимо залучати і використовувати те цінне, що було набуто народом у минулому: його етнічну культуру, екологічний досвід, звичаї та ін. Ігнорування здобутків минулого, наших історичних коренів є таким же небезпечним, як їх міфологізація. Сучасні етнографи переконливо аргументують положення про те, що головним чинником вимирання окремих народів є не безпосередні акти експансії: фізичне знищення, завезені хвороби, алкоголь і т. д., а деформація етнічного, релігійного, життєвого укладу, що надавав сенсу їхньому існуванню. Втрата традицій та звичаїв неминуче приводить до розладу етносу, деформації духовного життя, масових проявів аморалізму.

Прикладом гармонійного поєднання «двох культур», традиційного й нового є сучасна Японія з її принципом «вакон есай» (японський дух + західні технології). Якщо ми часто відкидали, як непотрібне, набуто предками і всі народногосподарські та культурно-соціальні програми прагнули починати «з нуля», японці тонко відчували зв'язок епох, наполегливо створювали свою сучасну культуру шляхом накопичення. У результаті один з найбільш замкнутих, само ізолюваних у світі етносів перетворився в надмодерну високорозвинену державу, громадяни якої здатні створювати науково-технічні шедеври і демонструють зразки раціонального управління економікою та соціально-культурною сферою і, разом з тим не втратили почуття органічної

єдності з природним довкіллям. Збереження екофільних традицій пращурів дозволило японцям «замортизувати» тиск негативних наслідків рафінованого технократичного розвитку.

Надзвичайно багата етнічна культура нашого народу дає підстави на благополучне майбутнє. Нам є що зберігати і на базі чого проектувати подальший розвиток. Важливість проблеми етнічної ідентичності лише недавно стала усвідомлюватися не тільки в науковому середовищі, але й усередині політичної еліти. Середне і вище утворення намагається відбити заклопотаність суспільства з приводу ідентифікації людини і, у першу чергу, етнічної ідентифікації. «Етнічний парадокс сучасності» – так назвали два взаємно суперечливих процеси, що одночасно характеризують міжнародну ситуацію. Один з них зв'язаний із глобалізацією сучасної економіки, зі створенням єдиного інформаційного простору, що стирає будь-які межі країн і народів. Взаємопроникнення культур досягло критичної оцінки, подолання якої грозить культурної аккультурації, розчиненню однієї культурної індивідуальності (людини або цілого суспільства) в іншій, коли перевага віддається іноземним зразкам, поняттям, цінностям. Інший процес є як би відповіддю на виклик глобалізації: малі і великі народи всерйоз стурбовані тим, що етнічні цінності, норми поведіння, культурні традиції піддаються розмиванню, знеособлюванню, а, по суті, знищенню. І це підштовхує етнічну сутність народів повставати проти абстрактної інтеграції, як у свій час пропонував ще «Інтернаціонал», проти стирання не тільки державних, але і культурних границь. Причому, цей процес етнічного відродження є «одна з основних рис розвитку людства в другій половині ХХ –ХХІ в.». Майже повсюдно виявляється інтерес до своїх історичних, культурних і національних коренів, починаючи від реанімації стародавніх звичаїв і обрядів, пошуків народної душі або національної ідеї, і закінчуючи боротьбою за національну і державну незалежність. Усе це привело до виникнення міжетнічних конфліктів, розібратися в які виявилися не готові не тільки політики, але і вчені. Зближення націй, зіткнення з різними, не схожими на свої, змістами і значеннями інших народів, із зовсім незнайомими і, часом, не поясненими формами поведіння і мотивами дій цілих колективів продемонструвало повну нездатність міжетнічного взаєморозуміння і неефективність «об'єктивного» знання, яким ще сто років тому користувалися як універсальним. Хоча сьогодні вже стала очевидним обмеженість будь-якого знання не тільки простором і часом, але і національним ґрунтом його появи, етнічними умовами його використання, культурним і освітнім рівнем країни і людей, для яких те або інше знання має значення норми або критерію. Проблема усвідомлення, вивчення та виокремлення головних рис менталітету сучасного українського суспільства є виключно актуальною. Щоб будувати свою державу слід мати хоча б який мінімум духовної єдності, яка дає право та підстави вважати себе соціально-історичною одиницею, дає право претендувати на самостійність, незалежність, реалізацію оригінальної національної ідеї в неповторних соціально-економічних, культурно-історичних та природно-кліматичних умовах.

Складність аналізу менталітета народу полягає в тому, що як і будь-яке явище духовного життя народу його важко виокремити, «виміряти», обґрунтувати. Але, з іншого боку, менталітет неможливо приховати. Він виявляє себе в культурі, матеріалізується у способі життя, традиціях, цінностях та нормах поведінки, у мові. У результаті цих і багатьох інших процесів у сучасному світі освітня і виховна системи поставлені в надзвичайно складне становище. Адже на них лежить відповідальність за майбутнє народу і країни, за підготовку нових носіїв традиційних цінностей і ідеалів, здатних протистояти не тільки зовнішньому завоюванню, але і культурній асиміляції. Для того, щоб відповісти на виклик часу, щоб не залишитися на узбіччі історії серед осколків і руїн власної культури і державності, середня і вища школи зобов'язані прийняти діючу участь у формуванні привабливої і повної достоїнства етнічної ідентичності (а точніше, ідентичностей, що враховують безліч індивідуальних ознак членів етносу, таких як вік, стать, соціальний стан і т.п.). У цьому змісті родина і суспільство через свої інститути можуть лише частково і не завжди системно брати участь у побудові етнічної самосвідомості конкретної людини. Найбільше послідовно і систематично це можна зробити тільки в рамках освітнього процесу.

Здавалося б, що освіта виконує свої функції, лише частково пов'язані з функціями виховання особистості. Але в справі виробництва етнічної ідентичності середня і вища школи мають засоби, ще майже не освоєними. Але перш, ніж сказати про них, варто визначити термін «етнічна ідентичність».

Етнос – це природно-соціальна спільність, група людей, поєднана об'єктивними факторами, такими, як єдина територія проживання, загальне господарство, політична система, історичне і культурне єдність, і суб'єктивними ознаками, до яких відносяться етнічна самосвідомість (етнічна ідентичність) і етнічна самоназва (етноним). Основою етнічної самосвідомості служить психологічне протиставлення своєї етнічної групи всім іншим («ми – вони»). Звідси зрозуміло, що етнічна ідентичність зв'язана з такими поняттями, як Батьківщина, Вітчизна, «рідний край».

Однак емоційне переживання своєї спільності з етнічною групою або територією її проживання є тільки основою етнічної самосвідомості, у якому найважливішу роль покликано зіграти раціональне обґрунтування етнічної приналежності особистості.